

## KẾT NỐI VỚI CHƯƠNG TRÌNH

### HỌC SINH HỌC VỀ:

- Lịch sử hình thành và phát triển của vương quốc cổ Chăm-pa.
- Những nét đặc sắc về kinh tế, xã hội của cư dân Chăm-pa.
- Một số thành tựu văn hoá của Chăm-pa.

### HỌC SINH HỌC ĐỂ:

#### 1. Phát triển năng lực tìm hiểu lịch sử

Biết cách khai thác và sử dụng các tư liệu hình ảnh và sơ đồ.

#### 2. Phát triển năng lực nhận thức và tư duy lịch sử

- Mô tả được sự thành lập và quá trình phát triển của vương quốc Chăm-pa – mức độ hiểu.
- Trình bày được những nét chính về kinh tế và tổ chức xã hội của Chăm-pa – mức độ hiểu.
- Nhận biết được một số thành tựu văn hoá của Champa – mức độ biết.

#### 3. Phát triển năng lực vận dụng

- Hiểu được yếu tố nào của văn hoá Chăm góp phần tạo nên sự phong phú của văn hoá Việt Nam?
- Những thành tựu văn hoá tiêu biểu nào của vương quốc Champa vẫn được bảo tồn đến ngày nay?

#### 4. Hình thành những phẩm chất

- Có ý thức trách nhiệm giữ gìn và phát huy những tinh hoa văn hoá Chăm.
- Giáo dục tình thân tương thân tương ái giữa các cộng đồng người có chung số phận lịch sử và chung lãnh thổ.

Bài  
20

## VƯƠNG QUỐC CHĂM-PA TỪ THẾ KỈ II ĐẾN THẾ KỈ X (3 tiết)

Học xong bài này, em sẽ:

- \* Mô tả được sự thành lập và quá trình phát triển của vương quốc Chăm-pa.
- \* Trình bày được những nét chính về kinh tế và tổ chức xã hội của Chăm-pa.
- \* Nhận biết được một số thành tựu văn hoá của Chăm-pa.

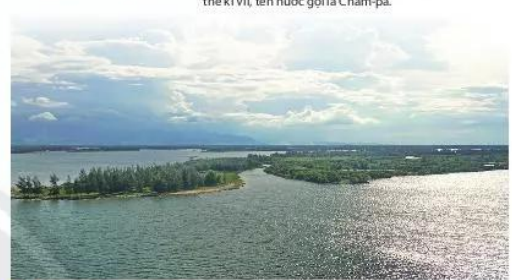
Cách nay hơn 2000 năm, vào thời đại đồ sắt, những cư dân sinh sống trên dải đất miền Trung Việt Nam ngày nay là chủ nhân của nền văn hoá Sa Huỳnh. Thế kỉ II TCN, nhà Hán chiếm nước ta, lập quận Nhật Nam (vùng đất từ phía nam đèo Hoàng Sơn đến Bình Định ngày nay). Không chịu khuất phục, dân Nhật Nam đã đứng lên lật đổ ách đô hộ của nhà Hán, lập nha nước độc lập. Lịch sử vương quốc cổ Chăm-pa bắt đầu...

### I. SỰ RA ĐỜI VÀ QUÁ TRÌNH PHÁT TRIỂN CỦA VƯƠNG QUỐC CHĂM-PA



Em hãy nêu quá trình hình thành và phát triển của vương quốc Chăm-pa.

Vương quốc Chăm-pa ra đời sau cuộc khởi nghĩa năm 192 ở huyện Tượng Lâm (Quảng Nam, Quảng Ngãi, Bình Định ngày nay) thuộc quận Nhật Nam. Một thủ lĩnh người địa phương tên là Khu Liên đã lãnh đạo nhân dân đánh phá châu thành, giết thủ sứ Hán, giành được quyền tự chủ, lập nước với tên gọi ban đầu là Lâm Ấp. Từ thế kỉ VII, tên nước gọi là Chăm-pa.



50.1 Vực hạ lưu sông Thu Bồn, Quảng Nam – nơi gắn với lịch sử hình thành và phát triển của vương quốc Chăm-pa trước thế kỉ X (Ảnh: Nguyễn Điện Ngọc)

100

## HƯỚNG DẪN HOẠT ĐỘNG PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC PHẦN I

### Hoạt động 1: Phát triển năng lực tìm hiểu lịch sử – mức độ vận dụng

**Bước 1:** GV cung cấp cho HS những tư liệu lịch sử để các em ghép lại thành bức tranh về quá trình thành lập và phát triển của Chăm-pa. Mỗi tư liệu được viết vào từng mảnh giấy dưới dạng hình ảnh hay chữ viết (lưu ý những chữ in đậm để các em dễ dàng ghép vào trực thời gian).

- Mảnh 1: Dòng sông **Thu Bồn** nay thuộc tỉnh Quảng Nam. Dọc hai bên bờ sông hiện diện nhiều di tích Chăm-pa ở nhiều thời kì khác nhau. Nổi bật là: **Thánh Địa Mỹ Sơn** được xây dựng từ cuối thế kỉ IV, di tích **Đồng Dương** có tên gọi là Indrapura (thành

Từ thế kỉ II đến thế kỉ X, vương quốc Chăm-pa trải qua ba vương triều. Các trung tâm quan trọng của vương quốc gắn với những vùng địa lí khác nhau của miền Trung. Cuối thế kỉ IX, lãnh thổ Chăm-pa mở rộng nhất, bao gồm toàn bộ vùng ven biển, trải dài từ dãy Hoàng Sơn (Hà Tĩnh) ở phía bắc đến sông Dinh (Ninh Thuận) ở phía nam.



20.3 Sơ đồ quá trình phát triển của vương quốc Chăm-pa từ thế kỉ II đến thế kỉ X.

## II. KINH TẾ VÀ TỔ CHỨC XÃ HỘI



- Em hãy nêu những hoạt động kinh tế chính của cư dân vương quốc Chăm-pa. Hoạt động nào quan trọng nhất? Tại sao?
- Dựa vào sơ đồ 20.4, em hãy cho biết Xã hội Chăm-pa có những tầng lớp nào? Mỗi tầng lớp làm công việc gì?

Hoạt động kinh tế chủ yếu của cư dân Chăm-pa là sản xuất nông nghiệp. Họ trồng lúa trên nhiều loại ruộng khác nhau ruộng trũng, ruộng cao, ruộng chua mặn... Họ đã biết sử dụng công cụ lao động bằng sắt và sức kéo của trâu bò.

Chăm-pa nổi tiếng về các loại khoáng sản như vàng, bạc, hổ phách... và nhiều lâm sản quý như gỗ voi, sừng tê giác, nổi tiếng nhất là trầm hương. Vì vậy, dân cư còn sinh sống bằng nghề khai thác lâm sản.

Biển giữ một vai trò quan trọng trong hoạt động kinh tế của Chăm-pa. Một bộ phận lớn dân cư sống bằng nghề đánh cá và trao đổi sản vật với thuyền buôn đến từ nước ngoài.



20.3 Trầm hương, sản vật có giá trị cao, dùng làm công phẩm và để buôn bán (Ảnh Văn Thành Châu)

101

## KHỞ ĐỘNG BÀI HỌC

- **Gợi ý 1:** GV miêu tả miền Trung đất nước, với đường bờ biển dài, ấm áp, nơi bắt đầu bình minh sớm nhất của Việt Nam. Người dân giỏi nghề đi biển, đánh bắt cá và là nơi có du lịch phát triển với những vũng, vịnh, bờ biển đẹp, ấm áp, quanh năm đầy ắp ánh nắng mặt trời. Dẫn HS vào bài học: Trên vùng đất đó, đã từng tồn tại vương quốc cổ Chăm-pa mà những di tích văn hoá vẫn được bảo tồn đến ngày nay, trong đó nổi tiếng nhất là thánh địa Mỹ Sơn và Bảo tàng Chăm Đà Nẵng.

Dẫn các em vào bài học: hãy quan sát hình 20.1 dòng sông gắn với quá trình hình thành và phát triển của vương quốc cổ Chăm-pa để bắt đầu tìm hiểu quá khứ xa xưa của vùng đất miền Trung ngày nay.

- **Gợi ý 2:** GV sử dụng nội dung mục **Em có biết** trang 103 để dẫn HS vào bài học. Việc phát hiện ra thánh địa Mỹ Sơn cuối thế kỉ XIX đã mở đầu cho việc tìm hiểu và khám phá về vương quốc cổ Chăm-pa.

phố của Thần Mặt Trời – thế kỉ IX), di tích **Trà Kiệu** tên trong bi kí là **Shinapura** (thành phố sư tử – thế kỉ VII – thế kỉ X).

- **Mảnh 2:** Sách cổ Trung Hoa cũng ghi lại sự kiện năm **192 nhân dân Tượng Lâm nổi dậy chống lại nhà Hán giành độc lập.**
- **Mảnh 3:** Tên gọi **Lâm Ấp** xuất hiện lần đầu trong sách cổ Trung Quốc ở thế kỉ III. Lâm Ấp nghĩa là vùng đất Tượng Lâm, vùng đất xa nhất về phía nam của quận Nhật Nam thời thuộc Hán (ba tỉnh thành ngày nay Quảng Nam, Quảng Ngãi, Bình Định). Tên gọi **Chăm-pa** xuất hiện trong văn bia **cuối thế kỉ VI, đầu thế kỉ VII**, phỏng theo tên một địa phương của Ấn Độ cổ đại.
- Nhiều di tích văn hoá Chăm có mặt ở phía Nam Chăm-pa vào các thế kỉ VIII – IX, như **Ponagar** (Nha Trang, Khánh Hoà); **Pô Shah Inư** (Phan Thiết, Bình Thuận); **Hoà Lai** (Phan Rang, Ninh Thuận).

**Bước 2:** Đề nghị HS xây dựng trục thời gian quá trình phát triển của vương quốc Chăm-pa theo mốc thời gian trong sơ đồ 20.2 tương ứng với các tư liệu lịch sử cung cấp (Lưu ý HS được yêu cầu lắp ráp các sự kiện bên trên vào dòng thời gian).

**Bước 3:** So sánh sơ đồ mới được lắp ráp với sơ đồ trong SGK.

## HƯỚNG DẪN HOẠT ĐỘNG PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC PHẦN II

### Hoạt động 1: Phát triển năng lực tìm hiểu lịch sử – mức độ vận dụng

Bước 1: GV cho HS quan sát hình ảnh 20.3, sơ đồ 20.4. Từ hình ảnh minh họa, HS kể tên được những hoạt động kinh tế chính của cư dân Chăm-pa.

Bước 2: GV đặt vấn đề: *Điều kiện tự nhiên đã có tác động như thế nào đến sự phát triển kinh tế của cộng đồng cư dân Chăm-pa xưa? Theo em, hoạt động kinh tế nào quan trọng nhất đối với họ? Tại sao?*

### Hoạt động 2: Phát triển năng lực tìm hiểu lịch sử – mức độ vận dụng

Bước 1: GV đặt vấn đề:

Dựa vào tư liệu 20.4, em hãy cho biết:

- Xã hội Chăm-pa có những tầng lớp nào? Mô tả công việc của họ. Thứ tự các tầng lớp?
- Những thành phần nào trong xã hội làm các công việc trực tiếp liên quan đến đền tháp thờ các vị thần Hindu giáo?

Bước 2: Hướng dẫn HS quan sát tư liệu (phân biệt các kí hiệu mẫu giữa các tầng của tháp tổ chức xã hội, thứ tự từ trên xuống dưới, hai tầng dưới đây thể hiện đông đảo tầng lớp cư dân Chăm-pa, mũi tên chỉ quyền lực của vua đối với mọi tầng lớp trong xã hội).

Gợi ý trả lời: Sự đa dạng của nhiều ngành nghề đã tạo nên một xã hội với nhiều tầng lớp khác nhau từ quý tộc đến thường dân. Xã hội Chăm-pa có những tầng lớp:

- Vương công quý tộc: vua, quý tộc triều đình, quý tộc tăng lữ.
- Quân đội, đại diện thủy quân thuộc vua.
- Tu sĩ, vũ nữ thuộc quý tộc tăng lữ.
- Tầng lớp thường dân: thợ thủ công, nghệ nhân, ngư dân, nông dân, khai thác lâm sản.

Từ thế kỉ II đến thế kỉ X, vương quốc Chăm-pa trải qua ba vương triều. Các trung tâm quan trọng của vương quốc gắn với những vùng địa lí khác nhau của miền Trung. Cuối thế kỉ IX, lãnh thổ Chăm-pa mở rộng nhất, bao gồm toàn bộ vùng ven biển, trải dài từ dãy Hoàng Sơn (Hà Tĩnh) ở phía bắc đến sông Dinh (Ninh Thuận) ở phía nam.



20.3 Sơ đồ quá trình phát triển của vương quốc Chăm-pa từ thế kỉ II đến thế kỉ X

## II. KINH TẾ VÀ TỔ CHỨC XÃ HỘI



- Em hãy nêu những hoạt động kinh tế chính của cư dân vương quốc Chăm-pa. Hoạt động nào quan trọng nhất? Tại sao?
- Dựa vào sơ đồ 20.4, em hãy cho biết: Xã hội Chăm-pa có những tầng lớp nào? Mô tả công việc của họ.

Hoạt động kinh tế chủ yếu của cư dân Chăm-pa là sản xuất nông nghiệp. Họ trồng lúa trên nhiều loại ruộng khác nhau ruộng trũng, ruộng cao, ruộng chua mặn... Họ đã biết sử dụng công cụ lao động bằng sắt và sức kéo của trâu bò.

Chăm-pa nổi tiếng về các loại khoáng sản như vàng, bạc, hổ phách... và nhiều lâm sản quý như ngà voi, sừng tê giác, nổi tiếng nhất là trầm hương. Vì vậy, dân cư còn sinh sống bằng nghề khai thác lâm sản.

Biên giới một vai trò quan trọng trong hoạt động kinh tế của Chăm-pa. Một bộ phận lớn dân cư sống bằng nghề đánh cá và trao đổi sản vật với thuyền buôn đến từ nước ngoài.



20.4 Trầm hương, sản vật có giá trị cao, dùng làm công phẩm và để buôn bán (Ảnh: Văn Thành Châu)

101

Hai tôn giáo Ấn Độ là Bà La Môn và Phật giáo đều du nhập vào Chăm-pa, góp phần tạo nên những thành tựu xuất sắc trong lĩnh vực nghệ thuật.

Âm nhạc và múa để phục vụ các nghi lễ tôn giáo, nên tạo ra một tầng lớp đông đảo nhạc công, vũ nữ.

Nhiều công trình kiến trúc, các tác phẩm điêu khắc vẫn được bảo tồn đến ngày nay.

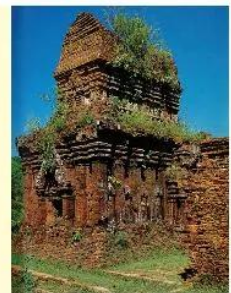
20.5 Nhạc công và vũ nữ, trang trí bề thế, thế kỉ VIII, di tích Mỹ Sơn (Quảng Nam)



### Em có biết?

Khu đền tháp Mỹ Sơn thuộc huyện Duy Xuyên, tỉnh Quảng Nam, gồm hơn 70 đền đài, tạo lạc trong một thung lũng có đường kính khoảng 2 km, bao quanh bởi đồi núi. Đây từng là nơi tổ chức cúng tế thần Si-va (Shiva) của các vương triều Chăm-pa. Di tích Mỹ Sơn nằm trong danh sách xếp hạng 23 di tích quốc gia đặc biệt quan trọng. Từ năm 1999, di tích này đã được UNESCO công nhận là di sản văn hoá thế giới.

20.6 Tháp Mỹ Sơn B1, thế kỉ X, di tích Mỹ Sơn (Quảng Nam)



## LUYỆN TẬP - VẬN DỤNG

### Luyện tập

1. Hoạt động kinh tế của cư dân Chăm-pa xưa gắn với biển như thế nào?
2. Em hãy nêu những hoạt động kinh tế chủ yếu của cư dân Chăm-pa xưa. Hoạt động kinh tế nào vẫn được cư dân miền Trung Việt Nam ngày nay chú trọng?

### Vận dụng

3. Những thành tựu văn hoá tiêu biểu nào của vương quốc Chăm-pa vẫn được bảo tồn đến ngày nay? Di tích văn hoá Chăm nào được UNESCO công nhận là di sản văn hoá thế giới?

103

Sự đa dạng của nhiều ngành nghề đã tạo nên một xã hội với nhiều tầng lớp khác nhau từ quý tộc đến thường dân.



20.4 Sơ đồ tổ chức xã hội Chăm-pa

### III. NHỮNG THÀNH TỰU VĂN HOÁ TIÊU BIỂU



Quan sát các hình từ 20.5 đến 20.7, em hãy nêu những thành tựu văn hoá tiêu biểu của Chăm-pa từ thế kỉ II đến thế kỉ X.

Trên cơ sở tiếp thu chữ Phạn của Ấn Độ, Chăm-pa đã có chữ viết riêng vào thế kỉ IV.

20.5 Một văn bia Chăm-pa, thế kỉ IV, di tích Mỹ Sơn (Quảng Nam)



102

## HƯỚNG DẪN HOẠT ĐỘNG PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC PHẦN III

### Phát triển năng lực tìm hiểu lịch sử – mức độ vận dụng

Hình 20.5: Thành tựu chữ viết.

Hình 20.6: Thành tựu nghệ thuật điêu khắc gắn với Hindu giáo du nhập từ Ấn Độ. Chủ đề phù điêu phản ánh nghệ thuật múa và âm nhạc.

Hình 20.7: Thành tựu nghệ thuật kiến trúc gắn với Hindu giáo du nhập từ Ấn Độ.

### HƯỚNG DẪN LUYỆN TẬP – VẬN DỤNG

**Câu 1:** Hoạt động kinh tế của cư dân Chăm-pa xưa gắn với biển như thế nào?

GV giúp HS hiểu khái niệm **cảng Chăm**: Cửa biển hay cửa sông có đông người tụ họp để buôn bán (khác với thương cảng Óc Eo).

Dân cư sống sát biển. Nhiều di tích thành cũ, di tích giếng Chăm và đền tháp gắn với cuộc sống hằng ngày của cư dân Chăm đều sát biển hay gần những dòng sông xuôi ra biển. Cư dân đánh bắt cá, buôn bán sản vật (trầm hương) với người nước ngoài, thuyền bè qua lại nhiều nên họ trao đổi sản

vật, cung cấp nước ngọt, dẫn đường,... Do vậy, biển khơi đóng vai trò quan trọng đối với sự phát triển của Chăm-pa xưa.

**Câu 2:** Em hãy nêu những hoạt động kinh tế chủ yếu của cư dân Chăm. Hoạt động kinh tế nào ngày nay vẫn được cư dân miền Trung Việt Nam chú trọng?

Những hoạt động kinh tế chủ yếu của cư dân Chăm:

- Trồng lúa, biết làm đập nước, các loại ruộng trũng, ruộng cao, ruộng chua mặn,...
- Thủ công nghiệp phát triển, đặc biệt là nghề xây tháp và chạm khắc.
- Khai thác lâm sản (trầm hương).
- Đánh cá, cướp biển, trao đổi sản vật ở các cảng biển.

Hoạt động kinh tế ngày nay vẫn được cư dân miền Trung Việt Nam chú trọng là nông nghiệp, đánh cá.

**Câu 3:** Những thành tựu văn hoá tiêu biểu nào của vương quốc Chăm-pa vẫn được bảo tồn đến ngày nay? Di tích văn hoá Chăm nào được UNESCO công nhận là di sản văn hoá thế giới?

**Gợi ý trả lời:**

- Di tích văn hoá, đền tháp, nghệ thuật tạo hình, điêu khắc trên chất liệu đá và gạch (Bảo tàng điêu khắc Chăm Đà Nẵng).
- Di sản Văn hoá thế giới: Thánh địa Mỹ Sơn.

## LƯU Ý VỚI GIÁO VIÊN

Trong kết cấu chương trình, Chăm-pa và Phù Nam nằm trong phần lịch sử Việt Nam từ thế kỉ VII TCN đến thế kỉ X và là một bộ phận cấu thành nên lịch sử dân tộc.

Với bài Chăm-pa, các tỉnh ở miền Trung Việt Nam, nơi có nhiều di tích văn hoá Chăm-pa, nơi sinh sống của đồng bào Chăm nên dạy trong ba tiết và GV lưu ý một số vấn đề sau:

1. Về quá trình thành lập phát triển, chú ý trọng tâm sự ra đời của Chăm-pa gắn với các cuộc khởi nghĩa của nhân dân Giao Chỉ, Cửu Chân, Nhật Nam chống lại nhà Hán. Thời gian chỉ đến thế kỉ X nên về lịch sử phát triển chú ý vào các trung tâm gắn với ba vương triều đầu tiên. Tuy nhiên, ngoài kinh đô Đồng Dương của vương triều 3 là chắc chắn về vị trí, các kinh đô còn lại là chưa rõ, nên dùng khái niệm các trung tâm quần cư, hoặc khu vực có kinh đô thay cho khẳng định vị trí kinh đô.
2. Về kinh tế và tổ chức xã hội: Khắc hoạ những ngành nghề chính gắn với sự phát triển của kinh tế để suy ra các thành phần trong xã hội (lưu ý tháp xã hội Chăm-pa được vẽ trên cơ sở những hiện vật của nền văn hoá). Chú trọng yếu tố biển, đánh cá trong phát triển kinh tế là thế mạnh của kinh tế Chăm-pa do điều kiện tự nhiên mang lại.
3. Những thành tựu văn hoá tiêu biểu của vương quốc cổ Chăm-pa từ thế kỉ II đến thế kỉ X chủ yếu là trình bày về kiến trúc và điêu khắc. Nhiều công trình kiến trúc từ thời kì này vẫn còn lại đến ngày nay, trong đó Mỹ Sơn được công nhận là di sản văn hoá thế giới. Những bản sắc riêng của nền văn hoá Chăm-pa góp phần làm phong phú cho văn hoá Việt Nam. Trước thế kỉ X, mới chỉ có Hindu giáo và Phật giáo hiện diện ở Chăm-pa, cũng chưa rõ về lễ hội,... nên gồm và thổ cẩm là những nét văn hoá hiện tại của đồng bào Chăm thừa hưởng, kế thừa nghệ thuật điêu khắc và sản phẩm từ đất (đúc gạch nung xây tháp chuyển qua kinh nghiệm làm những sản phẩm từ đất mà gốm là tiêu biểu).
4. Hình ảnh giới thiệu một số tháp Chăm được xây dựng trước thế kỉ X của vương quốc Chăm-pa.



Cụm tháp Pô Shah Inur ở Phan Thiết (Bình Thuận) thế kỉ VII – VIII.



Cụm tháp Ponagar ở Nha Trang (Khánh Hoà), được xây dựng từ thế kỉ VIII và tiếp tục được xây mới sau thế kỉ X.